

Թեամբ ինկաւ: Իւր զիւցազնական արդիւնքն ճանչցաւ Ախալցխայի ժողովուրդն, և երկու գեղեցիկ արձանագրութեամբք ուստերէն և վրացերէն, զարգարեց նորա տապանաբարը: Ս. Խաչի վերջին նորոգութիւնն եղած է 1866ին, Ազնաւորեան եղբարց արդեամբք:

Ս. Աստուածածին, որ կառուցուած է 1356 թուին Ս. Խաչէն քիչ մը աւելի վար, ամենեւին եկեղեցւոյ նմանութիւն չունի, այլ սովորական տուն մ'է նորոգուած 1442ին: Արեւելեան որմի վրայ կան երկու արձանագրութիւնք, որոց միոյն մէջ յիշուի կառուցանող եկեղեցւոյս Աբրահամ արեղայ, և երկրորդին մէջ ոմն Եսայայի նորոգողը: — Ս. Յովհաննէոս Մկրտչի եկեղեցւոյ մէջ քարի մը վրայ, որ աւանդատան դրան իբրեւ բարաւոր կը ծառայէ, կայ հայկական ԾԽԷ (= 1298) թուականը առանց այլ յիշատակութեան. ուրիշ չորս խաչաքանդակներով զարդարուած քարի մը վրայ ալ կը կարդացուի 1511 թուականը: Եկեղեցւոյս անմիջապէս մօտ կը տեսնուի մեծ խաչարձանի մը քարէ խաւրիսին, վրաց եկեղեցական տառերով գեղեցիկ արձանագրութեամբ, բայց առանց թուականի: Պետրոս Բեպուրեան, եկեղեցւոյս շինութեան թուականը կը դնէ 1750: Նոյն տնէն կ'ըսէ Հայ-կաթողիկոս երկրորդ Ս. Խաչ քարաշէն եկեղեցին, կառուցուած է 1691 թուին, արդեամբ Մեփիսեան եղբարց *:

Հ. ԾՈՌԻՒՍ ԷՓՐԻՍԵԱՆ

Շաքայարեղի

* Տեղւոյ ողւթեան պատճառաւ հարկաւորուեցանք Ախալցխայի նկարագրութեան մասնացած մասը յաջորդ ամսուան թողուլ:

ՊԱՏԿԵՐ. — Կիսամսեայ քերք կրօնական եւ գիտական: — Գրեթէ 50 պատկեր: Հասցէ՝ Rédaction du *Badguère*, Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N. 1.

LE COURRIER DES BALKANS. — Ազգային եւ լուսավարական օրաթ: Գրէ իմք. Ոսկար Նիկեմար: Գրեթէ 30 փուլ: Հասցէ՝ Rédaction du journal *Courrier des Balkans*, SOFIA (Bulgarie).

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

1. Ջեսսիկայի առաջին աղօթքը. մանկական գրոյց. քարագնադրէն Պեռն Պոշտանցի: — Թիֆլիս, Արագ. տպար. Մ. Մարտիրոսեանցի, 1889: 8⁰, 80 էջ. գին՝ 20 կոպ.:

Թէ կրթական գրերը ինչ մեծ կարեւորութիւն ունին դաստիարակութեան, մանաւանդ սրտի դաստիարակութեան մէջ, քաջայայտ է: Կ'ըսէ առածը. Մարտ պատիկոց կը ծոխ, Համարելով մարդկութիւնն ալ տեսակ մը ծառ, պէտք ենք տալ անոր ուղած ձեւերնս, երբ դեռ իր ճիւղմ ու ճապուկ հասակն մէջ է: Այս բանիս աւելի հոգ պիտի տանին ծնողք. խանձարուքէն սկսեալ՝ պէտք են իրենց մայրենի կաթին հետ ծծել տալ անոնց՝ սրտի կրթութեան այդ սերմերը, որոնք մօտ մը ծլին բողբոջին տնոնց սրտին մէջ. վասն զի շատ անգամներ նոյն իսկ ծնողք կ'ըլլան պատճառ իրենց որդւոց յոռի դաստիարակութեան, ինչպէս կը տեսնուի ներկայ վէպին մէջ:

Ուրախայի է տեսնել որ Թիֆլիսի Հայոց Հրատ. ընկերութիւնը՝ մասնաւոր փոյթ ու խնամ կը տանի դաստիարակութեան, հրատարակելով կրթական վէպեր, որոց ընթերցումը՝ հարկաւ իրեն օգուտները կ'ունենայ մանաւորէն գտնուած սերմիկներուն ոգի կու տայ:

Ջեսսիկայ՝ զիւտաբաց, ոտաբորիկ, ցնցոտիների մէջ փաթաթուած աղջիկ մը, զուտօք անարժան մօր, որ կը տանջէ, կը չարաբարէ զանի, հակառակ իր մօր արգելից, կը ծանօթանայ Աստուծոյ անուան, իր առաջին աղօթքը կ'ընէ անոր, և իր աղօթքով՝ քաղաքացած սիրտ մը կը կախըղքէնէ: Թարգմանութեան լիզուն մարտը, վարժ գրչի գրոյ մը կը կրէ:

Հ. ԱՐՄԵՆ ԳԱՅԻՍԵԱՆ

2. *L'Idiome des Inscriptions Cunéiformes Urtartiques*, par Joseph Saldagian. Rome, 1898. — Prix fr. 1,25.

Վանայ և իւր շրջակայից բեկնագիր ար.

ձանագրութիւնը երկար ժամանակէ ի վեր Եւրոպացի բանասիրաց հետազոտող հայեացքը իրենց ձգած են. օրինակութիւնը և ընթերցմանց զանազան կերպեր օրէ օր կը շատնան. Հսկայ ժայռերուն վրայ կոփուած գծեր կամ գրեր, կ'ամփոփուին նախ ճանապարհորդաց պայուսակաց մէջ, կը սեցընեն թերթիկոն շատ մը էջեր, ու կը հասնին լեզուագէտ գիտնականին քիմիատունը, ուր լուծուելով մանաւանդ թէ ձուլուելով՝ կը խօսին մեզ անցելոյն վրայ. կը հիօտին փառաց, բնակավայրութեան, մեծագործութեանց պատմութիւններ:

Քիչ և շատ քիչ փորձուած էր այդ բեկոտաբերը մտցնել հայկական կազապարի մէջ. ահա այս թերին պիտի լեցնէ Մեծ. Յ. Վ. Սանտալեան, որ հիմայ ճաշակ կուտայ, քիչ ատենէն բովանդակ երկ մը: Իւր այս տարբը, զոր 23 էջերով կը փակէ, և Գաղղիոյ Արձանագրութեանց և Գեղեցիկ դպրութեանց ճիմարանին կ'ընծայէ, ունի սկիզբը՝ համառօտ տեսութիւն մը Եւրոպացի գիտնոց մինչև ցարդ վճանայ բեկոտաբերուն տուած այցելութեանց, մեկնութեանց. մէջը՝ կը բացատրէ օրինակներով իւր նոր փորձը. վերջը՝ քերականական կանոններ ուրարտեան լեզուին:

Մեր ջերմին մաղթանքը այս նոր և մեծ ձեռնարկին որ անշուշտ այնչափ մեծ ընդունելութիւն պիտի գտնէ՝ որչափ որ ստոյգ և անհերքելի բլլան մեկնութիւնը և տրուած բացատրութիւնը:

Հ. Բ. ՅՐԱԳԵԱՆ

3. *Etude sur la langue Laze*. — Գրեց Պ. Հ. Աճառեան: Ուսումնասիրութիւնս ութածալ միջակ հատոր մ'է, արժանաւոր արիւնքը բանասէր հեղինակին երկար ժամանակեայ քննութեանց:

Յարգոյ հեղինակը՝ համառօտ յառաջաբանով մը կը գծէ Լազիստանի և Լազ լեզուին սահմանները, կը յիշէ մինչև ցարդ նոյն լեզուին վրայ եղած սակաւաթիւ երկարատեւութիւնները՝ իրենց թերութիւններով հանդերձ, կը բաժնէ իւր Ուսումնասիրութիւնը երեք մասանց, և կը պարզէ Լազերու հնչումը:

Վերոյիշեալ երեք մասանց առաջինը կը կազմէ Լազերէն—Գաղղիերէն այբուբենական բառացուցակ մը, ուր բառերու նշանակութիւնը ամենայն խզմտութեամբ, ճշտուած են, առ այս դիմելով նաև ուրիշ լեզուաց՝ երբ հարկ եղած է: Բառգրքին կը յաջորդէ Լազ գաւառաբնակներու համայնական քերականութիւն մը: Գործ՝ 34 էջեր թաղկացած, և մանրակրկիտ քննութեամբք աշխատասիրուած:

Երրորդ մասը կը բովանդակէ մի քանի էջ գրուցատրութիւններ և հասուածներ լազերէն և գաղղիերէն: Պ. Աճառեանի այն քրտաշատ աշխատութիւնը, ազգային և օտար լեզուաբան բանասիրաց ուշադրութեան յանձնելով, հրապարակու ինգլիսերէնին կը յայտնենք Բագմաշիպի աշխատակցին, որ յաջորդէ է իւր ներկայ երկն գնահատելի և ուշագրաւ ներկայացնելու:

Հ. Յ. ԱՃԱՐԵԱՆ

4. Յովհաննէս Մալխասեան. «Հայ գեղջուկի ալըմը Ա. մաս. զաշտային գործիքներ, արտատպած «Ազգագրական հանդիսի» թիֆլիս տպ. Մ. Գ. Ռօտինեանցի»:

Լոյս տեսած է սոյն վերնագրով զրքոյկ մը, յորում հեղինակը ներածութեամբ մը կը ծանուցանէ թէ «կամենալով հայ գեղջացւոյ ամբողջ կեանքը իւր տեսցոտածքէն թուլ նկարել ու նկարագրել, աշխատութեանս նիւթ ընտրեցի Ձաւախը»: Տետրակիս մէջ կը խօսի միայն զաշտային գործիքներու վրայ, ուրիշ անգամներ ևս կը խոստանայ տալ «հասարակութեան, մանաւանդ ազգագրագէտներին» հայ գեղջացւոյ կեանքի միւս մասերն ևս, ինչպէս, «տնային գործիքներ, արհեստական գործիքները, և այլն, ու զանազան տեսարանները գիւղական կեանքից իւրաքանչիւր ամիսի ամբողջացած», ինչպէս նկարած է տետրակիս մէջ զաշտային կեանքը:

Յիշեալ ծանօթութիւնէն վերջը «Մի քանի խօսք Ձաւախի գաշտային պարագմունքների վրայ» վերնագրով, հինգ թուղթերու մէջ կը խօսի թէ հայ գեղացին ինչպէս կը գործէ և կ'աշխատի իւր զաշտային կեանքի և աշխատութեանց ատեն, զորս չորսի կը

բաժնէ Հեղինակն, որք են I. Յանոց, II. Հերկոց և Չայիրոց, III. Քաղոց, IV. Կալոց: Յանոցի վրայ խօսած ժամանակը կըսէ, մինչդեռ շիրակացի զիւղացին իր մէկ ցանա՝ ծին 5—8 կը ստանայ, Հոստեղինը մէկին հազիւ 3—5, այլեայլ պատճառներով, զորս կը յիշէ: Վերոգրեալ շորս բաժանմանց վրայ համառօտ և ամփոփ տեղեկութիւն տալէն վերջը, կը գնէ երկու փոքրիկ ցանկեր. Ա. դաշտային «գործիքներ թաժանմունքը». Հոս կը յիշուին զիւսուոր գործիքները, Արօր, Սայլ, Քուլան, Տփափն և այլն: Բ ցանկը գրեթէ ետեւ գետերուած տանն նկարներն կը ներկացնէ ուր բնագործակ կերպով կը յիշուին գործիքներու և անոնց սարքերն ու մասուէնք, որոնք առանձին տանն տախտակներու մէջն սարքած ներկայացուցուած են ու առտակներու ներքին ալ անուններն յիշուած: Այս Բ ցանկին կը Հեղինակն, բացաւ տուածիւրեք գործիքներուն և անոնց մասանց, թէ Բնչ նիւթ են, Բնչ ձեռնիւն և Բնչ բանի կը ծառայեն, մանրամասնաբար յիշուած են: Գրքայիս իր տեսակին մէջ բաւականի յաջողակ և օգտակար գործ մ'է, քանի որ հայ գրականութեան մէջ հազուադիւրս են այսպիսի հրատարակութիւնք:

Այս տեսակ գրութիւնք կ'օգնեն հայ գրագիտին, գտնելու իր նախնեաց՝ մօրիոց և գիւղացւոյ կրճատիչ լեզուին տակ, ծածկուած գիտական և արհեստական գործիքներու բաներն ու անուններն:

Հ. Վ. ՌՈՒՍԵԱՆ

5. Խմբագրութիւնս վերայիշեալ գրքերէն զատ շնորհակալութեամբ ընդունած է նաև հետեւեալ գրքայիւններն:

Թուրքմանայիւններ. — Հեղինակն է Աւերպետ: Փոքրիկ տետրակ մ'է, փոքրագիր 25 էջերէ կազմուած: Գինն է 10 կոպ. 1899: Վիպասանը անշուշտ պիտի ներէ մեր քննադատութեան, եթէ իւր այս վերջին երկի մասին ըսնէ, որ Պօլսոյ հայ հրշէջ անձանց նկարագրութեան մէջ՝ չէ կարողացած յաջողիլ, ինչպէս իւր նախընթաց ընտիր և ձգող վիպասանութեանց մէջ: Բանաստեղծն ալ ունի իւր ժամերը. — վիպասանը թող չառնու

գրիւր իւր ձեռքը, երբ երակայութեան ջանքերն չիձած են, երբ մտքի և սրտի թրթռուն լարերն ծոյցած են կամ թոյլցած:

6. «Ի խաչ հում գլխ» — Տետրակս կը բաղկանայ միջադէր 30 էջերէ. գրած են Գ. — եան և Մ. Գալիաբէտան, 1899. Գինն? Դիմէ M. M. Kalpak-djian 89, Rue Dunkerque, 89, Paris.

Երկու Հեղինակները ջանացեր են հակայեղափոխականաց կարծեաց և Պ. Ա. Չօպանեանի՝ Պատասխանատուութիւնները կործանել. ջատագով Հանդիսանալով Ռաֆֆի մեծ վիպասանի մտքին, և զայն պաշտող և նորա գաղափարին հետևող հայ զանգուածին գործունէութեան: Յարգ. Հեղինակներն որչափ որ ուզեր և աշխատեր են իրենց դատը ողջմտութեամբ պաշտպանել, բայց օձիքին կուսակցական ոգիէն շին կրցած ճողոպրել: Գրութեան ոճը մշակուած է և ձգող:

Մ. Խորենացի. — Հեղինակ Ստ. Մալխասեանց:

Մկրտիչ Նալաւ. — Հեղինակ Կ. Կոստանեանց: Այս երկու հետաքրքրական երկերու գրախօսութիւնը տեղւոյ սղովեան համար, յաջորդ Բազմավիպի կը յետաձգենք:

Հ. Ս. Ս.

ԿԱՊԻՏԱԼԱՆ ԱԳՈՍՏԻՆՕ ԲԱՅԱՍԱ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՖԻՐԷՆԵՑԷ ԲԱՆԱԲԵՆ

Ս. Գրիկ 15ին կը վախճանէր Կարգինչն Բաւա, Արքեպիսկոպոս Ֆիրէնցէի, որուն կենաց պատմութիւնն մեզ համար հետաքրքրական էջերը կը համառօտենք ստտ. քաղցրով խաղական լրագիրներէ:

Ենած էր նա ի Ֆիրէնցէ յամին 1821 Փետրուար 25ին և յամին 1839ի մտած էր գովի նիկեան կրօնաւորաց կարգին մէջ: Յետ աւարտելու փոքրեւն եղանակաւ իւր Առեւտնէրը ի Հռովմ. Գալարա: Մէրքիայի հետ Ուրեւնէք գնաց: Ի Տփրալէքի հասած ժամանակ մեռաւ իւր մեծաւորը. բայց, Բաւա շարունակեց իւր ճամբան և հասաւ ի Մոսկուէ ուր է Գովինի.